

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Зміни, що відбуваються зараз в українському суспільстві, свідчать про те, що ми починаємо виходити на новий етап розвитку. Але цей процес має такі особливості, які роблять проблематичним визначення нових тенденцій як спрямованого руху до інформаційного суспільства. Це зумовлюється рядом причин, серед яких треба визначити стан суб'єкта та пов'язані з ним особливості циркулювання інформаційних потоків на рівні людської особистості, особливості наявного кризового становища українського суспільства, обтяженого дистресовими архетипами, а також відмінності взаємодій суб'єкта та об'єкта у межах соціального організму країни.

Дослідження стану людської особистості в Україні перехідного періоду свідчить про те, що негативні процеси, пов'язані із становленням незалежності української держави (значне зниження рівня життя людей, втрата стабільності, зростання деструктивних процесів та інш.) викликали до життя стагнацію не тільки суспільного розвитку, але і самої людської особистості, що відображається як на фізичному, так і психологічному стані українців.

Так, погіршення екологічної ситуації у країні (Чорнобильська аварія, епідемія невідомого походження у Миколаївській області та інш.) у поєднанні з кризою демографічною, коли спостерігається процес перевищення відсотку смертності над народжуваністю (протягом останніх восьми років кількість українців зменшилася на 3 мільйони), свідчить, за даними І.В.Алексахіна та А.В.Ткаченка, про процеси деградації генофонду. При цьому загальний стан здоров'я українців, за даними Міністерства охорони здоров'я України, має наступний вигляд: з 48,5 млн. українців 6 млн. жителів країни хворіють на серцево-судинні захворювання, 1,2 млн. психічно хворі, 1,5 млн. інваліди, 740 тисяч онкологічних хворих, 720 тисяч алкоголіків, 600 тисяч хворі на туберкульоз, 100 тисяч наркоманів, 22 тисячі людей на рік оперується [1, 3].

Кризовий стан особистості у ситуації соціальної нестабільності виявляється, у першу чергу, як її фіксована фрустрація, яка виникає через неможливість з боку особистості адекватно оцінити ситуацію, що склалася. Звідси депресивний психологічний стан українців, коли, за дослідженням О.О.Донченко, "кожний другий опитуваний страждає зниженою соціальною активністю, поганим настроєм та загальною безпредметною тривогою" [5, 128].

Фрустрація особистості як певний психологічний стан характеризується наявністю пригнічуючої напруги, тривожності, почуттям безвиході та відчаю, що виникає як зворотний зв'язок, відгук особистості на деструктивні процеси, адже вони сприймаються як невідворотна загроза досягненню реалізації певної потреби (скажімо, потреби у стабільності, безпеки тощо) [9, 750]. Це обумовлює процеси "відходу" особистості від реальності у світ фантазій, ірреального життя та інш., що відбувається у трьох формах. По-перше, у вигляді крайніх форм заперечення дійсності: з одного боку, у зростанні кількості людей, особливо молодого та похилого віку, що звертаються до релігії, з іншого – у зростанні кількості наркоманів та алкоголіків. По-друге, у зростанні внутрішньої агресивності, що при нестійкій психіці виходить у вигляді неадекватної поведінки чи правопорушень, а також відбувається як "скорочення сакральних зон", пропагування культу сили, масивний тиск на психіку з боку засобів масової інформації тощо [Див.: 6]. По-третє, у загальному "регресі" поведінки, тобто переходу до більш легких і примітивних способів дії (наприклад, явище "соціального самострою" (Л.Д.Кривега)).

Джерелом внутрішнього конфлікту особистості можуть бути інші фактори, серед яких треба визначити такі, як неможливість у даних соціальних межах використовувати свої знання, досвід, культурні норми та традиції. Пошук засобів використання своїх можливостей, реалізації особистісних здібностей, потреба жити за своїми власними переконаннями, згідно із своїми цінностями призводить до виникнення конфлікту зовнішнього – між соціальною даністю та вимогами і потребами особистості у зміні існуючих норм, цінностей, принципів життя.

Це створює ситуацію, коли окрема особистість, намагаючись змінити соціум у напрямку вдосконалення принципів зв'язку з ним, конфліктує, формально не порушуючи юридичних норм, але дістаючи визначеного покарання, адже суспільство не сприймає новації, що пропонуються через неусвідомлення значення таких перетворень для загальної стабільності суспільства в цілому.

Але подібний психологічний стан українців поступово починає змінюватися, що проявляється, у першу чергу, у ціннісних та світоглядних орієнтаціях нової генерації, яка входить у доросле життя - випускників шкіл та старшокласників, а повна соціальна апатія та розпач змінюються прагненням до активної діяльності, орієнтованої на нові умови соціального життя, про що свідчать результати останніх соціологічних досліджень [Див., наприклад, 10].

Таким чином, особливості стану суб'єкта в Україні пов'язані із певною сталістю семантичних фільтрів, що заважає особистості пристосуватися до змін, які відбуваються у соціальному житті, та сприяють

формуванню відповідного психологічного стану українців, що виявляється як фіксована фрустрація особистості

Особливості переходу до інформаційного типу взаємодії між людиною та суспільством в Україні обумовлюється специфікою дії механізмів циркулювання інформації у структурі суспільства.

Сприятливою умовою для становлення та продуктивного функціонування інформаційного суспільства є високий рівень соціального інтелекту в Україні. Це обумовлюється тим, що за часів СРСР на розвиток освіти та науки витрачалося понад 10 відсотків сукупного національного доходу, було створено таким чином передумови для вдалого переходу на новий етап розвитку. Це забезпечує можливість тривалого розвитку без соціальних струсів, адже чим більшими обсягами інформації володіє соціум, тим гнучкіші його семантичні фільтри, тим краще він сприймає нову за змістом інформацію, навіть таку, що перевищує межі його усталеного сприйняття.

Але входження України у комплексну кризу значно знизило сприйнятливості умов, адже витрати на освіту та науку зменшилися майже у 10 разів, головним наслідком чого може бути як загальноцивілізаційне відставання України, так і розпад системи, де знання залишаються поза колом першочергових завдань, що вимагають негайного вирішення.

Впливи деструктивного характеру, які несуть інформацію, що не узгоджується з особливостями українського світорозуміння та світосприйняття (наприклад, війни, революції, правління людей, які являються "чужими" для українського менталітету, повстання тощо), обумовлюють не тільки руйнацію усталеного способу життя, але і при багатій їх кількості вповільнюють процес обробки інформації, яка надходить, що означає зменшення селективної інформації (у формі знання) щодо дестабілізуючих впливів. Наслідком цього стає, за дослідженням О.О.Донченко, відключення соціального інтелекту, яке виявляється у гальмуванні процесів спонтанного породження семантичних фільтрів та зниженні їх гнучкості. Звідси зниження здібності бачити ситуацію об'єктивно та винаходити способи відповідного реагування [5, 136].

Складність цієї ситуації полягає в тому, що блокування соціального інтелекту заважає обробляти постійно зростаючі обсяги інформації, у більшості своїй незнайомі, до сприйняття та інтелектуальної обробки якої особливості, в даному випадку, української психіки не пристосовані. До того ж, спостерігається пряма залежність між критичністю ситуації та обсягом нової інформації, що надходить у суспільство. Через відключеність соціального інтелекту як наявного у соціумі знання щодо варіантів дії за подібних обставин (тобто відключення вмісту соціального досвіду) ця інформація запам'ятовується соціумом у тому вигляді, в якому була отримана, тобто вона не аналізується і не обробляється, не входячи таким чином до соціального досвіду.

Отримання інформації через такий механізм, яким вона не селекціонується семантичними фільтрами, формує у соціальній психіці так званий "дистресовий архетип" (О.О.Донченко), яких у психіці українського етносу забагато для їх подолання. Наявність таких дистресових архетипів зумовлює однакові дії соціуму (у вигляді своєрідних норм реакцій, тунелів свідомості) у схожих ситуаціях, навіть повторення своїх власних помилок саме через те, що подібна дистресова ситуація не була усвідомлена та проаналізована, тому постійно відключає логічне мислення, активізуючи при цьому емоційно-ірраціональний фактор. Виявляється, що чим більше у соціальній психіці таких дистресових архетипів, тим менш здатний соціум до прийняття нових, нестандартних рішень у схожих ситуаціях.

Єдиним шляхом зняття дистресового архетипу, як отриманого в процесі історичного розвитку внутрішнього конфлікту, є лише його усвідомлення й аналіз, що дозволяє перетворитися ситуації, в якій виник такий архетип, на соціальний досвід, формуючи, таким чином, імунітет соціуму до подібного роду збігу обставин.

Наслідком дії дистресових архетипів є нерегульованість взаємодії різних сфер суспільства та суперечливості у визначенні шляхів їх розвитку, що свідчить про неспроможність пристосування існуючої системи суспільних відносин до нових історичних реалій. Тому об'єктивно та життєво необхідною для українського суспільства стає потреба трансформації усєї системи суспільних відносин та встановлення нових принципів і створення інших засад взаємодії людини та суспільства.

Найголовнішим завданням для ефективного процесу такої трансформації є визначення подальших шляхів розвитку українського суспільства. При вирішенні цієї проблеми треба звернути увагу на два моменти: по-перше, визначитися з тим, який тип зв'язку між людиною та суспільством культивувати, тобто створювати систему суспільних відносин, базуючись на капіталі, як це відбувається сьогодні, спиратися на землю та розвивати Україну як аграрну державу, що пропонують деякі науковці, чи акцентувати увагу на діяльності, пов'язаній з інформацією, таким чином сприяючи її перетворенню на головну системоутворюючу складову нового типу суспільства.

Другий момент пов'язаний із визначенням принципової орієнтації України на взірць західних країн, до яких вона належала від часів Київської Русі до XVII століття, чи на євразійські країни, впливу яких Україна зазнала протягом останніх 350 років, коли перейшла у підпорядкування Росії. Це дасть можливість визначитися з тим, до яких політичних союзів Україні треба приєднуватися, а з якими просто йти на зближення, адже тенденції світового розвитку свідчать про те, що "наприкінці XX століття на світовій арені діють вже не стільки окремі національні держави, скільки групи країн, які об'єднуються за цивілізаційними принципами" [7, 73]. Зорієнтованість і визначеність України стосовно політичних та економічних світових союзів і об'єднань сприятиме зміцненню становища української держави у міжнародному співтоваристві.

На сьогодні ж невизначеність у пріоритетних напрямках подальшого розвитку України призводить до стихійності у процесах трансформації суспільства, створюючи суперечливу ситуацію, коли поряд існують тенденції, одні з яких свідчать про активність індустріального типу зв'язку між суспільством та людиною, а інші – про формування засад суспільства інформаційного, що вже зараз мають гіпертрофований вигляд.

Так, інформаційні технології, які застосовуються, в своїй більшості є неліцензійованими копіями фірми Microsoft або "хаккерськими" досягненнями знавців Internet. При цьому розробка власного програмного продукту відбувається на рівні конкретних завдань чи потреб виробництва. Розвинутої системи створення інформаційних технологій не існує, адже у своїй більшості використання комп'ютерів і програмного забезпечення можна визначити рівнем електронних обчислювальних машин чи гральних автоматів. Потреба ж у серйозному програмному забезпеченні наукових досліджень (інформаційному моделюванні, прогнозуванні, комп'ютерному аналізі) не задовольняється через відсутність належного фінансування наукових розробок та науки й освіти в цілому, де рівень заробітної платні трохи вищий за некваліфіковану працю та у кілька разів менший від цього показника у сфері матеріального виробництва навіть серед робочих спеціальностей.

В той же час, прагнення отримати великі прибутки швидко і без зайвих витрат призводить до виникнення великої кількості посередників між товаровиробником та споживачем. Створюється ситуація, коли більшість фірм нічого не виробляє, а отримує великі гроші через перепродаж одного і того ж товару, в більшості матеріального продукту, адже щось виробляти на сьогодні виявляється не вигідною справою, яка вимагає великих капіталовкладень, а результат більше ніж сумнівний через недосконалу систему регулювання суспільних відносин.

Проблема ж переходу до інформаційного типу розвитку суспільства полягає тут у тому, що його дійсний розвиток та ефективне функціонування знаходиться у прямій залежності від того, наскільки відлагодженим є механізм втілення у життя наукових досягнень і технічних розробок, а також від ефективності його дії. "Механізм привласнення прибутку так створений, – відзначає Ю.Пахомов, – що ні вторинне тиражування продукції, ні володіння природними багатствами не можуть дати такої можливості ефективного інтегрування у світогосподарську систему, яку відкривають перед економікою країни наукоємкі технології та техно-продуктивні новації [8, 57].

Крім того, критичного аналізу вимагають пропозиції Міжнародного валютного фонду, моделі якого відображають інтереси, у першу чергу, західних країн на світовій арені, а не України. "Зміст і призначення моделі МВФ полягали у тому, – відзначають В.І.Дзюба та О.П.Степанов, – щоб залучити у світовий ринок відсталі у технологічному відношенні країни колишнього СРСР, знищивши у них усі підприємства та галузі, здатні конкурувати з продукцією західних фірм. Тут повинно було вироблятися лише те, що Заходу або не вигідно продукувати (через нерентабельність або відсутності сировини), або небажано, щоб не забруднювати навколишнє середовище у власних країнах" [3, 387].

Отже, успіх України на міжнародній арені залежить від обсягів наукоємкого та високотехнологічного виробництва, яке здатне створювати конкурентноспроможну продукцію, розвиваючи таким чином "проривні" виробництва, які частіше за інші відновлюють технологію та продукцію. Прикладом подібних підприємств можуть бути "Мотор-Січ", "АЗМОЛ", комбінат "Славутич" та інші.

Концентрація уваги на розвитку перспективних видів матеріального виробництва залишає поза колом пріоритетів соціальну престижність інтелектуальної та виховательської діяльності, низька оплата яких ставить інтелект набагато нижче від фізичної праці не тільки за умов індустріального суспільства, але і зараз, коли відбувається трансформація способу організації соціального життя людини, новий тип якого повинен базуватися на духовному виробництві. Тому не дивно, що спостерігається процес "утечки мозгов", коли наукові працівники починають займатися комерцією, створюють свої підприємства чи фірми або просто виїжджають в інші країни, де їм надається можливість для проведення та реалізації власних досліджень. На жаль, відсутність статистичного матеріалу не дозволяє більш детально проілюструвати цей процес, але те, що він відбувається, помітно на емпіричному рівні.

Обмежене фінансування науки та освіти зумовлює зниження рівня соціального інтелекту українців в цілому, хоча *освіченість, професійна кваліфікація та загальна культура в Україні*, як зауважує, наприклад, Д.Видрін, *набагато вищі від багатьох республік колишнього СРСР і можуть бути фактором внутрішньої стабілізації країни* [2, 23].

Таким чином, *формування інформаційного типу взаємодії людини та суспільства ускладнюється наявними дистресовими архетипами, обмеженість яких створює певні перешкоди для розвитку соціального інтелекту, нерегульованістю відносин між використовуваними знаковими системами, що обумовлює складність адаптації особистості до динаміки змін, які вимагають креативності та нестандартності мислення.*

Особливості взаємодії людини та інформаційного суспільства в Україні визначаються не тільки комплексною кризою українського суспільства, у якій воно перебуває нині, але і цілим рядом інших факторів, серед яких треба визначити вдале географічне розташування країни, яка розташована майже у центрі економічних, політичних та інших стосунків і шляхів між Європою та Азією, особливості українського менталітету та психіки, систему цінностей українців.

Серед особливостей психіки українців, що будуть впливати на характер інформаційних взаємодій, треба визначити, по-перше, поєднання інтровертованості та індивідуалізму, що обумовлює, з одного боку,

повільний перехід суспільства на новий етап розвитку, але порівняно швидка адаптація громадян до нового способу соціальної життєдіяльності; по-друге, переважання емоційності над раціональністю, що пояснює виникнення сьогодні суперечливих ситуацій, прийняття нераціональних рішень тощо; по-третє, це сполучення прагматичності та "м'якості" і терпеливості, що зумовлює гнучкість зв'язків людини та суспільства, створюючи, таким чином, умови для їх безхворобливої трансформації в процесі переходу України до інформаційного типу розвитку; по-четверте, це необхідність існування загальнозначущої національної ідеї, яка здатна об'єднати українців у єдину націю, що, на нашу думку, може стати спонукальною та спрямовуючою силою на шляху втілення у життя базових принципів інформаційного суспільства; по-п'яте, це орієнтація українців на розвиток духовності – так звана екзекутивність, яка на рівні особистості виявляється як потреба у самовираженні особистості, що при поєднанні із духовним характером інформаційного суспільства створює дві односпрямовані сили на шляху формування духовних засад інформаційного суспільства; по-шосте, нарешті, це система цінностей українців, орієнтована на родину та родинне щастя.

Таким чином, особливості сучасного стану суб'єктивної та об'єктивної складової соціального організму України дозволяють говорити про наявність двох типів конфліктів, що існують в українському суспільстві.

В першу чергу, це конфлікт між "онтологічним" і "прагматичним", коли символи та знаки культури, фіксуєчи онтологічно закономірні шляхи розвитку соціуму, суперечать прагматичним цілям вирішення наявної ситуації, для чого найбільш ефективними виявляються такі способи, що є нетрадиційними і не відповідають діючим у суспільстві цінностям. Суперечливі наслідки виявлення таких протиріч і їх нерозв'язаність спостерігаються сьогодні в Україні, де "культура, наука, мистецтво, моральність, як вираження культури, стають непотрібними", а влада розчищає економічний і соціальний простір для розвитку егопрагматичних форм життя [5, 164-165].

Інший тип конфліктів формується на базі невідповідності між уявленням кожної особистості про саму себе та формами поведінки та діяльності, що пропонує нова система цінностей, яка приходить на зміну існуючій. Людина вимушена витратити величезні адаптивні зусилля для того, щоб знайти оптимальне сполучення своїх власних цінностей та ефективних форм діяльності у нових соціальних умовах.

Суттєвого значення в існуванні перепон у становленні інформаційного суспільства набувають об'єктивні обставини, що стали результатом впровадження реформ, особливості яких виявилися непристосованими до економічної та політичної ситуації на території країн колишнього СРСР. Тому зараз ми намагаємося відновити матеріальне виробництво поряд із духовним "оновленням", яке принципово неможливе за відсутності необхідної матеріально-економічної бази. От і виходить, що при загальній орієнтації світового співтовариства на розвиток інформаційного способу організації соціального життя, Україна рухається у зворотньому напрямку, намагаючись "вловити" те, що свого часу було відкинута як зайве. Тому інформаційне суспільство відходить для України десь за ту межу, за якою не тільки буде усвідомлений і проаналізований історичний досвід української культури, але і будуть створені умови для впровадження інформаційних принципів та цінностей суспільного життя.

Становлення інформаційного суспільства в Україні великою мірою залежить від успішності вирішення цілої низки питань, серед яких треба визначити наступні:

- переорієнтація державної стратегії на розвиток науки та розширення можливостей отримання освіти будь-якого рівня разом із впровадженням заходів з підвищення соціального статусу працівників розумової та висококваліфікованої праці;

- розробка механізмів заохочення молоді до отримання вищої освіти та інтелектуальної діяльності, а також створення умов для реалізації її творчих здібностей і інтелектуального потенціалу;

- наукове дослідження та теоретичне обґрунтування національної ідеї, яку б підтримував народ України;

- зняття дистресових архетипів шляхом наукового дослідження та аналізу історичної спадщини України;

- підвищення ролі теоретичного знання;

- розробка оптимальної політики з питань мови як логічної форми функціонування смислів у суспільстві;

- за цих засадах перехід до нового розподілу праці за інтелектуальними показниками;

- розвиток і реалізація соціальних програм захисту прав і свобод громадян України, їх життя та здоров'я;

- формування засад демократичного суспільства, яке створює необхідні флуктуації, що розширюють можливості для реалізації потенціалу особистості, надаючи їй свободу;

- переорієнтація сфери виробництва на наукоємкі та високотехнологічні його види;

- створення сприятливих умов для розвитку нових базових галузей суспільства – телекомунікацій, електроніки, біотехнології, інформатики та інш.;

- теоретичне обґрунтування стратегії та методів впровадження нових засад інформаційного способу організації соціального життя.

Лише здійснення цих завдань створить інтелектуальну базу для подолання кризи, у якій опинилася Україна, формування інфраструктури інформаційного суспільства та його переходу до інформаційного типу розвитку, у напрямку якого рухається світове співтовариство, і в якому, власне, і здійснюється зв'язок між людиною та суспільством на основі не натурального чи матеріального, а семантичного обміну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексахин И.В., Ткаченко А.В. Когда рождаются таланты. – Днепропетровск: АДП, 1999. – 179 с.
2. Выдрин Д. Факторы внутренней стабильности Украины // Політична думка. – 1994. - № 3. – С.23-24.
3. Дзюба В.И., Степанов А.П. Восхождение к гуманизму. – К.: Либідь, 1997. – 448 с.
4. Додонов Р.А. Ментальность нации и социальные реформы // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці. Випуск 5. – Запоріжжя, 1999. – С.228 – 241.
5. Донченко Е.А. Социетальная психика. – К.: Наукова думка, 1994. – 207с.
6. Кривега Л.Д. Мировоззренческие ориентации личности в условиях трансформации общества. – Запорожье: ЗГУ, 1998. – 202 с.
7. Павленко Ю. Украина и современные цивилизации: Материалы дискуссии "Украина в геополитическом интерьере конца XX века // Політична думка. – 1994. - № 3. – С.73-74.
8. Пахомов Ю. Украина на пути в мир // Політична думка. – 1994. - № 3. – С. 55-58.
9. Философский энциклопедический словарь /Гл. редакция: Л.Ф.Ильичев, П.Н.Федосеев, С.М.Ковалев, В.Г.Панов. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 840с.
10. Экономическая модель вуза в условиях рынка: Итоговый отчет по хозрасчетной научно-исследовательской теме № 23/98. – Запорожье, 2000. – 97с.

ВОЛОВИК Г.В.

СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ: ВЗАЄМОДІЯ ВІТАЛЬНОГО І СИСТЕМНОГО НАЧАЛ

Проблема визначення сутності суспільного життя на сьогоднішній день постає дуже актуальною. І не тільки тому, що людина не може перебувати поза межами суспільства, бо вона є його складовою частиною, виступає як фундамент, на якому будується суспільство. Являючи собою найвищий прояв життя взагалі, суспільне життя органічно поєднує в собі аспекти як біологічної, так і власно соціальної форми руху матерії. Як відомо, лише аналіз найвищого ступеню розвитку феномену дозволяє виявити сутність цього явища ("ключ до анатомії мавпи є анатомія людини," - а не навпаки). Без соціально-філософського аналізу життя людського суспільства принципово неможливо розкрити сутність Життя як цілісного, але суперечливого процесу. Вирішуючи цю проблему, ми бачимо, що науковці традиційно приділяли увагу феномену соціальності, тобто розглядали, перш за все, **СОЦІАЛЬНЕ** життя, а не соціальне **ЖИТТЯ**. Це певною мірою зумовлено пануванням у вітчизняній соціально-філософській парадигмі соціоцентричного підходу, згідно з яким складна і суперечлива природа людства зводиться лише до її соціально-економічної складової. Тому метою запропонованого тексту є спроба надати уявлення про суспільне життя як складний та суперечливий процес існування людських спільнот у формі діалектичної взаємодії вітального та системного начал.

Але, перш ніж перейти до аналізу цієї взаємодії, потрібно визначитись з такими поняттями, як суспільне і соціальне в філософії, науці та суспільній практиці. На сьогодні термін «соціальний» поширено використовується як синонім до слова «суспільний», як протилежне за значенням терміну «природний». Але слід відрізнити ці поняття одне від одного.

Справа в тому, що "соціальне" – поняття полісемантичне, і вживання цього терміну відбувається, як мінімум, у чотирьох значеннях.

По-перше, під соціальним розуміється складний – системний – рівень організації зв'язаних між собою структурних елементів, який має універсальний характер. В романо-германських мовах поняття «соціальне» має більш широке тлумачення, ніж в українській, і може бути використане для опису взаємодії, наприклад, мурах у мурашнику. В американському словнику соціології подається формулювання «соціального», де цей термін означає певні види комах та деякі певні види тварин, враховуючи людство, які існують разом, об'єднуючись у колонії та різні угруповання [1, 444]. Таке трактування (у широкому смислі слова) прямо протилежне традиційному для нас розумінню "соціального", як пов'язаного виключно з людиною. Тому для нас парадоксально виглядають фрази «біологічні соціуми», «соціалізація тварин» та інші. Цю проблематику активно розробляє соціобіологічний та кібернетичний напрямки соціального знання.

По-друге, поряд з «соціальним» у такому широкому значенні використовується більш звичне для вітчизняного суспільствознавства поняття «соціальна форма руху матерії», яка існує поряд з механічною, фізичною, хімічною, біологічною формами руху. «Це специфічна фаза саморуху субстанціональної основи Всесвіту, яка виникає на підставі розвитку суперечностей біологічного життя, функціонує як органічна планетарна система розумної живої речовини – соціальний організм, народжуючи при цьому таку за масштабами та характером суперечність, яка є іманентним джерелом останнього, виводить його на електромагнітну (енергетичну) форму життя або на космічний рівень саморуху» [2,110]. У цьому випадку «соціальне» практично ототожнюється з людством та його діяльністю по підтриманню процесу переходу від першої до другої природи. У цьому смислі «соціальне» виступає синонімом понять «людське», «суспільне».